

СТАНОВИЩЕ

От проф. д.пс.н Павел Ангелов Александров

Относно: Дисертационният труд на тема "Семейни роли и семейни ценности" в арабската култура.

Автор: Лиляна Ангелова Славчева - Катедра Обща, експериментална и генетична психология - СУ "Св.Климент Охридски" - Философски факултет.

Докторантката Лиляна Славчева е разработила и представила за защита дисертационен труд на тема, която маркира изследователски обект и предмет извлечен от психосоциалните характеристики на хора от условно казано "арабската култура" /предимно Сирия и северна Африка/.

Локализирането на каквото и да е предметно изследване на личности от ясно дефиниран културен контекст е първото успешно, при това методологически вярно, попадение. Кандидатката има съзнанието, че хората са конкретни, живи индивиди, че при изследване тяхната личност не може да се работи с представата за някакъв общ, абстрактен, кроскултурен или въобще цивилизован човек. Винаги се работи и изследва с позицията човекът в тази или от тази култура.

Успоредно с този подход докторантката се ръководи от факта, че всяка култура предписва определени светогледни представи и поведенчески модели, а конкретната личност ги индивидуализира в зависимост от различни имплицитни и експлицитни фактори. Този поглед характеризира твърдо съдържанието на целия дисертационен труд. Наблягам на тази правилно избрана от докторантката стратегия за да стане по-ясно,

че както избраните и дадените в извадката лица, така и предмета на изследването в реалността на ценностите и семейните роли се интерпретират онтологично като типични културно исторически продукти. Известно е, че този подход към разбирането на личностните структури има далечни основания още през 18 век във възгледите на френските материалисти. Задължен съм да кажа, че дисертацията е написана в дефицит на необходими и желани психологически и социално психологически проучвания, валидни за тази част на арабския свят, от която са взети експерименталните лица - средният Изток и северна Африка, където е обособена специфична арабска културна зона, с общ език, обща религия, общ начин на живот, с една дума, обща духовна и материална култура. Хората от този район се отличават с устойчиви модели на функциониране и развитие през целия живот.

Строго погледнато дисертационният труд е разработен като класическо емпирично психологическо изследване. Оформен е в три глави, увод и адекватна литературна база. Налице са и три научни публикации по разработваната тема.

Целта на проведеното изследване е пределно ясна - да се проучат ценностите, семейните роли и взаимоотношенията в семейството на арабите от Близкия изток и Северна Африка. Смесът е да се стигне до достоверно познание за възможните и протеклите промени в арабското семейство под влияние на процесите разгръщащи се в съвременните култури. Промените се проследяват по редица изключително съществени параметри характерни както по принцип, така и конкретно за арабската психика: конструирането на А-за, разширяването на индивидуализма, равнището на религиозност, тенденциите към модерност и функциониращи роли и ценности. Опитът да се

изследва такъв сложен синтез от понятия и психични реалности следва да се оцени високо. Всеки параметър от посочените може да бъде отделна изследователска тема. Разбира се в случая е налице един предметен максимализъм, към който не могат да се отправят упреци.

Експерименталната извадка включва 120 човека от 8 държави, на възраст между 20 и 40 години, с висше образование и позитивна нагласа за участие в изследването.

Избраните изследователски инструменти и психометричните свойства на различните скали са релевантни на общия статистически подход към търсенето и обяснението на резултати получени в рамката на описателната статистика. Извършеното емпирично изследване и получените резултати образуват територия от шокиращо количество статистически и психологически факти и зависимости между различни по тип променливи. Полученият фактологически материал сам по себе си носи научна, социална и практическа ценност. Непосилно е, обаче, в едно мнение да се подложи на анализ и оценка всеки резултативен факт. Достатъчно е да си представим какъв размер от мислене и писане изисква примерно изследването на параметъра „конструиране на А-за“, още по-сложно е да се дадат конкретни оценки на духовната трансцендентност на жените или емоционалните разстояния между хората от семейството и рода.

Статистическите резултати разкриват важни факти и зависимости, но бих препоръчал на докторантката да ги разшири с един по-рационален и феноменологичен анализ. В това виждам и главния недостатък на работата.

От друга страна фокусът върху структурата на изследвания предмет показва, че е налице анализ и синтез на доста сложни и

значими психични реалности: семейни ценности и роли; конструиране на А-за; духовна трансцендентност; тенденция към модерност. В рамката на всеки от тези аспекти и като цяло са установени взаимовръзки, от които могат да бъдат извлечени важни проблеми и проблематизации. Трябва да се признае, че тези аспекти на изследвания предмет са твърде сложни, както за емпиричен, така и за теоретичен анализ. Мисля, че докторантката е преодолела не малко трудности, в това число и такива породени от бавния прогрес в психологията. Независимо от всичко, събраният фактологически материал е достоверен и с разбираем контекст.

Дисертационният труд показва, че традициите в арабската култура функционират като устойчиви социални регулатори на индивидуалното осъществяване на човека. Фигурата на бащата и майката запазват своя каноничен статус и регулативна сила в развитието на семейството. Разпределението на базовите роли се съхранява, докато движението към модерност се движи бавно.

В заключение ще кажа, че Лиляна Славчева е написала дисертационен труд, който разкрива нейните възможности да се занимава с наука и да се развива професионално в тази сфера. Предлагам на уважаемото научно жури да и присъди научната и образователна степен Доктор.

Рецензент: проф. д.пс.н. Павел Александров

